

Taak van schout en schepenen

Als we ons afvragen, wat voor functie de schouten in de 12e en de 13e eeuw hadden, moeten we een bestuurlijke en een gerechtelijke taak onderscheiden. Beide zijn nauw verweven met de functie van de schepenen.

De taak van de schout in de rechtspraak is tweeledig. Hij treedt op als voorzitter van de schepenbank en heet als zodanig ook wel *judex*, richter of rechter. Toch wijst hij geen vonnis; dat doet één der schepenen. Hij spreekt wel de vredeban uit namens de schepenen en heeft de leiding bij het uitvoeren van vonnissen. Behalve voorzitter is hij ook aanklager bij bepaalde misdrijven, zoals het breken van de vredeban. Waarschijnlijk doet hij in die zaken het vooronderzoek. Aan het einde van de 14e eeuw blijkt, dat hij het beheer heeft over de gevangenis; dat zal in de eeuwen daarvoor ook wel het geval zijn geweest.

Voor de criminele rechtspraak, waarbij doodvonnissen kunnen worden uitgesproken, hebben schout en schepenen de bloedban nodig. Deze bevoegdheid behoorde waarschijnlijk in de 12e eeuw aan de stadsgraaf. Pas in 1220, toen de bisschop de graaf uitkocht, kan de schout de bloedban hebben gekregen. In de 15e eeuw beperkte zich de criminele rechtspraak van de schepenen tot het uitspreken van doodvonnissen in zaken waar de raad zich al van de schuld van de beklaagde had overtuigd. Als er een doodvonnis werd uitgesproken, moesten schout en schepenen bij het uitvoeren daarvan ook aanwezig zijn. In de praktijk echter vielen na 1350 alle criminele zaken, zoals diefstal, moord, mishandeling en opruien onder het oordeel van de raad. Betekent dit dat de schepenbank de bloedban had en de raad niet? En dat de schout en schepenen recht spraken in criminele zaken tot de raad deze taak usurpeerde? Een bewijs voor deze theorie is te vinden in een geval dat op zichzelf al de moeite waard is om te vertellen.

Jammerlijke geschiedenis

Uit de oorkonden¹ kunnen we het verhaal op de voet volgen. In maart 1287 werd meester Philips van Castagnolis, kapelaan, door zijn superieur, de bisschop van Tusculum, op een missie naar de lage landen gestuurd. Hij kreeg als een soort reis-

verzekering de machtiging mee, om ieder die hem en zijn gevolg onderweg zou lastig vallen, door het wereldlijk gerecht te laten berechten of de boosdoener zelf met geestelijke straffen te vervolgen. Aldus gewapend met interdict (het staken van kerkelijke plechtigheden, doop, huwelijk en begraven) en ex-communicatie (uitsluiting uit de kerkelijke en daardoor vrijwel ook uit de christelijke gemeenschap) kwam hij naar de goede stad Utrecht om daar voor het kapittel van Sint Pieter *vidimus* te geven van een aantal oorkonden van die instelling. Een *vidimus* is een afschrift van een oorkonde, met de verklaring dat iemand hem gezien heeft en dat hij echt is.

Onze brave prelaat werd nu, volgens zijn zeggen, het slachtoffer van een samenzwering van snode burgers. De hoofdschuldige, Henrick Hedelingen, beroofde hem en zijn gevolg, zoals een oorkonde stelt: „geleid door blinde begeerte”. Diens medeplichtigen, Willem en Nicolaes Trinusz., hadden „op gewelddadige wijze” aan Herman, de dienstknecht van de kapelaan, het voer voor de paarden afgenomen, en nog wel op klaarlichte dag en midden in de stad. Daarna hadden ze hem „onmenselijk en smadelijk gekneusd en gewond met oorevenen” tot schande van de gehele kerk. Het bloed vloeide met stromen. En de kleren van de knecht raakten gescheurd.

Natuurlijk eiste de priester genoegdoening, maar de mannen waren hiertoe niet bereid en werden, na enige vermaningen, geëxcommuniceerd. Nog dachten zij niet aan hun zieleheil. De eerwaarde Philippus diende daarom een aanklacht in bij het gerecht: de goede mannen schout en schepenen van de stad. Drie maal werden die aangemaand om de boosdoeners te straffen en genoegdoening te laten geven. Drie maal weigerden ze. Toen moest de priester zijn droeve plicht doen: het rechtcollege moest ook geëxcommuniceerd. Als dat nog niet zou helpen, moest de hele stad maar onder het interdict. De kapelaan gelastte de uitvoering van deze beide kerkelijke straffen per oorkonde aan de domdeken en de abt van Sint Paulus.

De stukken vermelden niet hoe de geschiedenis afliep. Ongetwijfeld meenden schout en schepenen het recht en de plicht te hebben Utrechtse burgers tegen vreemden te beschermen. Maar het interdict was een gevreesd paardemiddel...

Voor ons is dit verhaal van belang, doordat blijkt

1. *Oorkondenboek V*, nr. 2297, 2313 en 2322.

Wær yemant die d'inplichtich worde int
gherichte boer die scoute en boer die scype
ne tuwrecht / en hem toebrenghens smate
mit openen brieuen / die brieue zellen wesen
gans en gaue / en vol bezeghelt mit zeghe-
len der gheene die daer in ghescreuen sijn
dat sice bezeghelt hebben .

Vaststelling van de voorwaarden waaraan bewijsstukken voor schout en schepenen moeten voldoen. Uit het 2e schepenboek, c. 1380. Stadsarchief, I, 652 a.

dat de schout en de schepenen in criminele zaken (mishandeling, diefstal) in 1287 de rechtspraak bezaten. Een vroegere, maar zwakkere aanwijzing is te vinden in het verdrag van 1278.²

De bewering van Muller, dat de schepenbank de berechting van de lichtste misdrijven had verloren, voordat zij de zwaardere mocht berechten,³ lijkt mij niet acceptabel. Dan zouden de schepenen namelijk een tijd helemaal geen recht spreken. De raad heeft zich in de 13e eeuw wel opgeworpen als adviseur van de schepenbank en als rechtspreekende instantie op bepaalde gebieden, maar pas in de 14e eeuw is de schepenbank van deze gebieden verdrongen.

Andere zaken

De rechtspraak over erfeniskwesties, „van erfnisse ende besternisse”, blijkt volgens een oorkonde van 1230 ook aan de schepenen te behoren. Dan betwisten Otto en Deiderik Reiger aan het kapittel van Sint Pieter een schenking die hun oom Nicolaas had gedaan. Maar de schout Gerard van

Merlo bevestigde met de schepenen het kapittel in het bezit van de betwiste goederen.

De schepenbank was ook marktgerecht. Zij mocht verder in de 13e eeuw zaken „van schade en schout” (schuld), dus vorderingen wegens geldschulden, berechten. Zo is er een uitspraak uit 1281 over een schuld van 45 Utrechtse ponden, die Jacob Lutgardisz. had moeten betalen aan Werner Frederik Lysenz. Deze zaken kwamen later ook aan de raad.

Het grootste gedeelte van het materiaal vóór 1300 bestaat uit getuigenissen, vooral schepenbrieven. Dat waren verklaringen van de schout en de schepenen over een overeenkomst tussen twee partijen. Deze „schepenkennis” vond mondeling plaats bij zaken met een korte duur. Van kwesties die langer moesten gelden, werd een document opge maakt, voorzien van het zegel van de schout en een aantal schepenen. Als er later tussen de partijen onenigheid ontstond over de gemaakte afspraak (wat men kennelijk wel verwachtte), had men in schout en schepenen betrouwbare getuigen en werd de bewijsvoering in een eventuele rechtszaak makkelijker.

Onderwerp van een schepenbrief kon bijvoorbeeld zijn het verkrijgen van een onroerend goed door koop, schenking of legaat. Een andere manier van getuigen door schout en schepenen was het geven van een vidimus. Ook dit komt in de bronnen vóór 1300 voor.

2. Maris, p. 95.

3. Muller, p. 65.

